

## Klostren i abbot Wilhelms brev

*Af Tore Nyberg*

Den nordiska klosterkulturen erhöll en avgörande förnyelse genom den gregorianska reformrörelsen i mitten av 1100-talet[1]. Intill denna tid hade rytmen i klostergrundningarna varit ganska olikartad från söder och väster till norr och öster i det nordiska området. Benediktinerna ägde i Norge och Danmark kloster, som förmedlade kulturkontakter med kontinenten och England. Men de missionärer, som verkat bland svear och götar och i nuvarande Finland, hade inte efterlämnat några bestående klosterstiftelser, trots att flera av allt att döma var munkar från engelska kloster[2].

Reformrörelserna på 1100-talet medförde en ny våg av klostergrundningar i Norden. Cisterciensernas, premonstratensernas och de reformerade augustinkanikernas ankomst betydde för Danmarks och Norges del nya ordnars insteg i ett område, som redan kände

---

[1] För Danmark: Hal Koch, *Den danske kirkes historie* 1 (1950), samt Lauritz Weibulls talrika arbeten i samband med ärkebiskop Eskils och den skånska kyrkans historia; för Norge: diskussionen om Magnus Erlingsons kungadöme och ärkebiskop Eysteins kulturkontakter, t.ex. A. O. Johnsen i *Nidaros erkebispestol og bispesete 1153–1953* (Oslo 1955); för Sverige: K. B. Westman, *Den svenska kyrkans utveckling från S:t Bernhards tidevarv till Innocentius III:s* (Stockholm 1915) och senare fördiskussion i samband med Erik den heliges liv, martyrdöd och kult.

[2] Den allmänna klosterlitteraturen: A. O. Rhyzelius, *Monasteriologia Sviogothica* eller *Kloster-Beskrifning* (Linköping 1740); J. B. Dagaard, *Om de danske Klostre i Middelalderen*, *Et Priisskrift* (Kjøbenhavn 1830); C. C. A. Lange, *De norske Klostres Historie i Middelalderen* bearbetat isär efter utrykte Kilder (Christiania 1847, 21856); L. Nilsson, *Klosterväsendet i Sverige, Tiden till 1348* (Linköping 1880); K. G. Leinberg, *De finska klostrens historia*, *Skrifter utg. af Svenska Literatursällskapet i Finland* 14 (Helsingfors 1890). Jfr. spec. A. O. Johnsen, *Om Theodoricus og hans Historia de antiquitate regum Norwagiensium*, Avh. utg. av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo II (1939), Nr. 3; Toni Schmid, *Sveriges kristnande, Från verklighet till dikt* (Stockholm 1934).

till och utvecklat ett klosterväsende[3]. Bland götar och svear däremot var cistercienserna de första munkarna över huvud taget – och i Svealand fick de till en början ingen hemstad, sedan den första grundningen i Saba (Säby) redan av kung Knut Eriksson flyttats till Julita i den söderut orienterade västra delen av Södermanland[4]. Finland fick inte heller i denna omgång några kloster[5]. Det var först tiggarordnarna – Franciskus' små bröder och Dominikus' av dem inspirerade kaniker – som gav Svealand och Finland deras första verkliga del i den internationella klosterkulturen. Det skedde vid en tidpunkt, då Danmark och Norge redan i mer än ett århundrade stått under inflytande av män från klosterlig livsomgivning.

En av de viktigaste personligheterna vid reformklostrens be-  
fästande i Danmark och Norge var abbot Wilhelm av Ebelholt. Denne mans verksamhet syns inte ha sträckt sig utöver den del av det skandinaviska kulturområdet, där reformklostren betydde en spänning mellan en gammal och en ny form av klosterliv och kyrklig praxis. I sitt eget kloster på Själland utvecklades en omfattande apostolisk verksamhet för folket, som utom själavård omfattade ett betydligt mått av medicinsk kunskap och utövning av läkekonsten. Denna lokala verksamhet kompletterades av abbotens internationella förbindelser och politiska samarbete med kungahuset och med kyrkans ledare. Båda linjerna har väl samverkat, när abbot Wilhelm några årtionden efter sin död 1202 blev helgonförklarad och hans kloster blev en vallfartsort för hela Själland[6].

Abbot Wilhelm har efterlämnat en källa, som är alltför ofullständigt studerad för att man skall kunna säga, att forskningen på denna punkt satt värde på Langebek och övriga utgivare av *Scriptores rerum Danicarum*. I band 6 av denna källpublikation återfinns en av abbot Wilhelm själv gjord sammanställning av hans egna brev, av honom själv försedd med förord och index. Originalen

---

[3] O. Kolsrud, *Noregs kyrkjesoga 1: Millomalderen* (Oslo 1958); E. Ortved, *Cistercieordenen og dens Klostre i Norden 2: Sveriges Klostre* (København 1933); A. O. Johnsen i *Nidaros erkebispes stol* (ovan anm. 1), 113–124.

[4] A. Schück, *Var det forntida Närke ett götiskt land?, Från bergslag och bondebygd*, Örebro läns hembygdsförbunds årsbok 5 (1950), 7–16.

[5] Jfr. J. Gallén, *Den heliga Birgitta och Karelen*, *Historisk Tidskrift för Finland* 1966, 1–27.

[6] V. Møller-Christensen, *Bogen om Æbelholt kloster* (København 1958).

har gått förlorat, men med några luckor hade det blivit avskrivet på 1600-talet [7].

En vetenskaplig granskning av denna brevsamling har inte publicerats sedan 1933, då William Norvin analyserade den för att finna fram till vilka typer av brev som ingår i den [8]. Norvin indelade breven efter kategorier som offentliga och privata, verkliga och fingerade brev. Detta var en utgångspunkt, som i sista hand inte hämtats ur källan själv, sådan den föreligger i avskriften, utan ur den allmänna urkundsläran. Norvins resultat bestäms av hans utgångspunkt. Han finner, att vissa brev kan karakteriseras som offentliga, vissa som privata, vissa är ur denna synpunkt oklara; ett antal brev anser Norvin vara fingerade och aldrig i verkligheten sända till de personer de anges under. Norvin ställde således vissa bestämda frågor av källkritisk natur – och han fick svar på de frågor han ställde. Men hans svar har inte på lång tid inspirerat till vidare forskning i abbot Wilhelms brev [9].

Vad kan orsaken härtil vara? En granskning av Norvins utgångspunkt visar, att Norvin under »källan» förstår de enskilda breven i samlingen, inte samlingen själv. Samlingen uppfattar han som resultat av ett redigeringsarbete utfört av abbot Vilhelm i ett bestämt syfte – redigeringen är tendentiös, och en utgångspunkt måste således enligt Norvin sökas i själva brevens pålitlighets-kriterier.

I själva verket går Norvin med denna metod förbi ett väsentligt förhållande i samband med traderingen av dessa brev: *Inget enda av breven är traderat utanför den av abbot Wilhelm redigerade samlingen*. Det betyder, att vår källa egentligen inte utgörs av breven, utan av samlingen, sådan abbot Wilhelm efterlämnat den, avsiktligt och medvetet tillrättalagd i en bestämd tendens. Bland annat är t.ex. alla dateringar utelämnade av abbot Wilhelm. Metoden att helt bortse från redigeringen och dess tendens och uteslutande vända uppmärksamheten till de enskilda breven innebär därför, att man avskär sig från möjligheten att följa en tanketråd igenom själva urvalet. Det betyder i sin tur, att man också avskär sig från att ta ställning till, varför vid vissa brev bara några avsnitt tagits

---

[7] *Scriptores rerum Danicarum* 6 (1786), 1 ff.

[8] *Scandia* 6 (1933), 153–172.

[9] En undersökning förbereds dock nu av kandidatstipendiat, cand. mag. Nanna Damsholt, København.

med. Vid granskningen av ett isolerat brevavsnitt, utskuret ur ett brev – sådana finns det flera av i samlingen – kan man ju aldrig uppställa någon hypotes om brevetts helhet, om man inte tar ställning till, ur vilken aspekt det föreliggande brevfragmentet kan ha skurits ut ur sitt sammanhang i ett ursprungligt brev, och av vilket motiv det kan ha fogats in i ett av abbot Wilhelm avsett nytt sammanhang, där det inte längre vänder sig till en brevmottagare, men till läsarna av en exemplarisk brevsamling. Sådant kan bara studiet av redaktionen, av samlingen som helhet, ge upplysning om. Den källa vi har framför oss, är alltså inte breven, utan den av abbot Wilhelm redigerade samlingen. I den mån man kan tala om varje källas upphovssituation, så är det i föreliggande fall bara *en* upphovssituation, som källan verkligen och faktiskt sätter forskaren i kontakt med: det är brevsamlingens upphovssituation och tillkomstavsikt, alltså abbots Wilhelms avsikt vid sammanställning av breven, inte vid deras ursprungliga avfattande, när de en gång skulle sändas till sina adressater[10].

Granskningen av samlingen som helhet skall här inte föregripas. I stället skall en viss kategori av brev tas upp och frigöras från Norvins problemställning om, huruvida de är fingerade eller äkta, officiella eller privata brev. Det gäller de brev abbot Wilhelm uppger riktade *till klosterfolk eller till andra instanser rörande klosterliga förhållanden*. Norvin behandlade också dessa brev – som vi här för enkelhetens skull kan kalla *klosterbreven* – men framför allt ur synpunkten av, om de historiska händelser, som alluderades till i dessa brev, kunde beläggas och tidsfästas i andra källor[11]. Utifrån ovan antytt resonemang blir problemställningen i föreliggande uppsats en annan. Om källan inte är breven, utan brevsamlingen, är den första frågan inte, vad breven utsäger om faktiska händelser, utan vad abbot Wilhelm kan ha velat ha bragt till uttryck genom att uppta just dessa brev i sin samling. Det är inget tvivel om, att han, kyrkomannen, klosterreformatorn och upphovsmannen till Ebelholt klostrets läkekunnighet och sjukvård, skrivit flera brev i klostersaker under sitt liv än de fåtaliga här bevarade exemplaren. Någon mening måste därför hans urval ha haft för honom själv. Denna mening, denna hans avsikt – samlingens tillkomstavsikt –

---

[10] Jfr. Tore Nyberg, *Skriftföljder och lägg*, Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen 56 (1970), sista häftet.

[11] Norvin 163–168.

borde ha varit det första, som kritiska historiker skulle ha riktat strålkastarljuset på. Först efter ett klarläggande av tendens och avsikt i samlingen som sådan är det möjligt att gå vidare till en bedömning av de enskilda brevens värde och användbarhet som historiska källor.

Samlingen föreligger i två *libri*, två »böcker» eller serier av olikartad längd: den första omfattar 39, den senare 66 brev. Inte alla av samlingens brev var avskrivna, när förlagan förintades i Köpenhamns brand 1728. Att döma av det avskrivna registret till alla breven syns det dock som om endast ett brev av klosterligt innehåll hört till de förlorade, och dettas innehåll tycks stå utom tvivel[12]. Möjligen var också lib. II nr. 16 ett klosterbrev. Endast ingressen är bevarad i avskriften; det är riktat till biskopen av Skara[13]. Av de övriga klosterbreven finns sju infogade på två ställen i bok 1. Det är lib. I nr. 26–29 och nr. 36–38. Båda dessa grupper är entydigt avgränsade. Breven 26–29 riktar sig till nunnor och är de enda nunnebreven i samlingen, breven 36–38 riktar sig till abboten i Esrom, i brev 36 namngiven som Walbert. De övriga klosterbreven finns i lib. II; de är:

- nr. 35 till abboten i Esrom cistercienserkloster
- nr. 36 till abboten i Nästved benediktinkloster
- nr. 39 till priorn i augustinklostret i Kungahälla
- nr. 41 till biskopen i Börglum, vilkens domkapitel på abbot  
Wilhelms tid antog premonstratenserregeln; jfr. nr. 66
- nr. 42 till priorn i augustinerklostret i Vestervig
- nr. 50 till abboten i Prémontré angående premonstratenser-  
klostret i Lund
- nr. 56 till en munk Gozvin
- nr. 57 till abboten i Ste. Geneviève i Paris, abbot Wilhelms  
ursprungskloster
- nr. 66 till biskopen i Börglum, nästan identiskt med nr. 41

Härtill kommer fyra brev, av vilka det första, lib. II nr. 11, är defekt i början, de övriga tre, lib. II nr. 12, 46 och 47, är riktade till påven. Som lib. II nr. 10 anges ett brev av abbot Wilhelm till munkarna i St. Mikael i Slesvig rörande reform av deras klosterliv.

[12] Dens. 163.

[13] Dens. 166.

De bevarade fyra breven 11, 12, 46 och 47 handlar om samma kloster och dess övergång till den cisterciensiska reformen.

De sist nämnda fyra breven om Guldholms kloster beredde Norvin jämförelsevis minst bekymmer. Reformen i klostret är belagd i andra källor, händelsen kan dateras till 1191/92, och Norvin gör reflexionen: »Disse fem Breve er saaledes meget lærerige for Abbed Wilhelm og Karakteren af hans Brevsamling«, utan att sedan gå närmare in på själva denna fråga. Om de övriga klosterbreven har Norvin däremot mindre att säga; hans reflexioner inskränker sig till om vi har med officiella akter eller privatbrev att göra.

Bortser vi nu från en sådan frågeställning, så är det från klosterhistorisk synpunkt påfallande, att klosterbreven uppvisar en god spridning i fråga om mottagare. Brev riktade *till* kloster, klosterföreståndare – abbotar, abbedissor, priorer – och klosterfolk är jämnt fördelade med vardera ett till en rad mottagare. Endast abboten i Ebelholts grannkloster Esrom är mottagare av fyra brev, och nunnorna i Slingerup är mottagare av två eller tre brev [14].

Även munkarna i St. Mikael i Slesvig är bara mottagare till ett brev; de tre helt bevarade breven, som rör deras sak, är riktade till påven, det fjärde, vars början saknas – lib. II nr. 11 – är möjligen ett öppet brev, syns i varje fall inte vara riktat till klostret självt, fast det är exekutionen av ett påvligt uppdrag rörande klostret. Det andra brevet till biskopen i Børglum, lib. II nr. 66, tycks vara en duplett till nr. 41.

Granskar vi nu tonen och spridningen av avhandlade teman i de bevarade breven, så visar det sig tydligt, att de två sviterna av klosterbrev i lib. I till abboten i Esrom och till de olika nunnorna är övervägande personligt hållna och av asketiskt innehåll. Det är svårt att ur dem dra fram någon konkret anledning till deras avfattande; att vid vart och ett av dem en ursprunglig konkret händelse fått abbot Wilhelm att fatta pennan, är sannolikt, att döma av tonen och stilen; men om abbot Wilhelm vid redigeringen av sin samling medvetet uteslutit omnämnandet av denna konkreta händelse ur den text han meddelade, låter sig inte konstateras. Som dessa sju brevtexter nu står, berör de allmängiltiga frågor i det kristna livet och i klosterlivet. I det hänseendet står de inte i paritet med de övriga klosterbreven i lib. II – så behandlade Norvin dem –,

---

[14] Gina G. Smith, *Danske nonneklostre indtil ca. 1250, speciale i historia vid Københavns universitet* (1971), 55.

utan snarare med de omgivande breven till andra mottagare i lib. I. Klostertemat är tydligen i detta fall ingen god utgångspunkt för kategorisering av breven och sammanförandet av dem till grupper. De egenskaper, som abbot Wilhelm tillmätt avgörande betydelse i dessa brev, när han förde in dem i samlingens lib. I, ligger uppenbarligen på ett annat plan än de egenskaper, som kan ha lett honom att placera in en rad klosterbrev i samlingens lib. II.

Vänder vi oss nu till klosterbreven i lib. II, så finner vi i de kloster abbot Wilhelm riktar sig till en hel provskala på Ebelholtabbotens grad av kollegialitet med andra kloster och deras chefer. Nr. 35 till cistercienserabboten i Esrom, Walbert, bär fortfarande prägel av samma förtroliga närhet som de tre breven till samme abbot i lib. I: *amantissimo patri et domino* är tilltalet, abbot Wilhelm tackar för att en viss lekbroder Stefan blivit sänd över från Esrom till Ebelholt för att laga en vattenledning. Det är ett konkret meddelande mellan goda vänner, som formuleras på detta sätt, ett praktiskt spörsmål mellan personer som också har många andra beröringspunkter med varandra.

En starkare ton av broderlig gemenskap finner vi i brevet nr. 39 till augustinerna i Kungahälla, en av våra fåtaliga källor för kunskapen om detta klosters äldsta historia [15]. Bröderna adresseras som *dilectis ... in Coninguhelle canonicam vitam professis* – benämningen passar på abbot Wilhelms egen orden augustinkanonikerna, och fortsättningen bekräftar att dessa bröder i Kungahälla står abbot Wilhelm mycket nära och sannolikt levat i hans närhet: abboten vill glädja sig över deras framgångar, med tårar bära nyheten om deras motgångar, är i tanken med dem, fast han fysiskt är skild från dem; *est enim rationi congruum, ut quod commune datur, communiter sit ferendum*, avslutar han detta avsnitt. Han känner sig alltså stå i en så nära gemenskap med dessa bröder i Kungahälla, att han betraktar allt deras bekymmer som sitt eget. Detta har, säkert med rätta, uttytts som att Ebelholt var moderkloster till Kungahälla. Motsvarande uttryck för broderlig närhet återfinns ej i andra brev.

En annan, något olikartad broderlig kollegialitet och närhet bestämmer tonen i brev nr. 42 till prosten i Vestervig augustinkloster, det gamla biskopssätet i Börglum stift, vars augustinska

---

[15] Edition och kommentar hos E. Vandvik, *Latinske dokument til norsk historie* (Oslo 1959), 106 f., 201 ff.

domkapitularer förvandlades till augustinkorherrar, sedan biskopen flyttat stiftssätet. Även här delar abbot Wilhelm mottagarklostrets bekymmer och problem i en svår situation, som inte låter sig närmare klarläggas ur brevet – andra källor till situationen saknas. Han appellerar till deras mod och uthållighet och citerar det för hans eget och mottagarnas klosterliv i lika mån giltiga bibelordet: I världen utstår ni förföljelse, men hav förtråstan, ty jag har övervunnit världen. Han syftar utan tvivel på klosterfolk både i sitt eget och i mottagarens kloster, när han talar om dem som Kristi lemmar och i synnerhet som Kristi »atleter», de som underkastar sig särskilt hårda lidanden för att bära Guds ok. I en mera konkret avslutningssats antyds, att brevet har som omedelbar orsak en tilltänkt flyttning av Vestervigs kloster till annan plats, *immutacione loci*, och abbot Wilhelm erbjuder sitt klosters *totam ... exteriorem administrationem auxilio vestro tractandam*, eller, om mottagaren inte vill begagna sig härav, abbotens i Esrom hjälp. Det är tydligt, att detta brev återger ett annat spektrum av kollegialitet och broderlig hjälp än brevet till Kungahälla. Också detta brev är i sin ton och sitt uttryck för broderlig närhet unikt i brevsamlingen.

Breven nr. 41 och 66 till biskop Trugot i Børglum, som tillträdde 1187 och förmodas ha varit den som införde premonstratensernas regel från Steinfeld till Børglum för sitt domkapitel[16], ger åter andra varianter av ett ordensinternt förhållande. Abbot Wilhelm har glatt sig åt mottagarens utnämning till sitt stift, skriver han, men har nu fått nyheter som ger honom anledning till stora bekymmer: i stället för det heliga liv och den regelobservans, som han väntade sig på mottagarens ort, får han veta, att domprosten inte kan hålla disciplin bland sina underordnade ämbetsbröder, och att biskopen syns ha tagit parti för en av dessa yngre medlemmar av domkapitlet i någon opposition mot prosten. Med livligt bildspråk liknas det tidigare tillståndet av klosterlig ordning vid vällukt och tvisterna vid stank, eftersom *rigor deperit ordinis* – ordens eller ordningens stränghet går under – och *infertur calumnia sacratoribus et antiquioribus institutis* – förakt för sanktionerade och nedärvda inrättningar får insteg. Abbot Wilhelm appellerar till fädernas föreskrifter – *terminos ... quos patres posuerunt et observari filiis mandaverunt*, och till att de underlydande skall lyda sina överordnade och inte *patris nostri Augustini regulam in irritum duci*, »vår» fader

---

[16] Sammanfattande Aa. Roussell, Børglum kloster (København 1937).

Augustinus' regel inte skall göras overksam. Här appellerar abbot Wilhelm till något som han framställer som en gemensam basis för sig och mottagarens kloster: augustinregeln och det klosterliga livet över huvud taget på basis av fädernas föreskrifter. Premonstratensernas statuter vilade på augustinregeln och hade den som sin basis. Trots att premonstratenserna inte organisatoriskt kan hamna i samma fålla som augustinkorherrarna av abbot Wilhelms grupp, så är ordnarnas gemensamma genetiska ursprung ur brevskrivarens synpunkt tillräckligt för att man skall kunna appellera till något gemensamt mellan de båda klostren: augustinregeln och den gemensamma grundstock av klosterliga traditioner, som företräds av det s.k. *vita canonica* – uttrycket mötte vi i brevet till Kungahälla. Alltså åter ett spektrum av abbot Wilhelms relationer till sin klosterliga omvärld: förhållandet till Börglum-klostret är inte så intimt som till de båda ovan behandlade augustinklostren – det syns närmast vara biskopen personligen, som abbot Wilhelm känner och står nära –, men ändå tillräckligt nära för att en appell till gemensamma livsvillkor skall kunna framföras.

Något liknande kommer också till uttryck i brevet nr. 50 till abboten av Prémontré, där ordensgeneralen uppfordras att företa en reform i premonstratenserklostret i Lund, Trinitatisklostret, med hot om att ärkebiskopen i annat fall utan tvivel kommer att ingripa med hård hand[17]. Även här är appellen tydlig till en gemensam livsbasis för klosterlig ordning mellan brevskrivaren och mottagaren, fast abbot Wilhelm nu också framträder i ett större kyrkopolitiskt sammanhang, som i flera övriga, icke-klosterliga brev. Men han går ändå så långt, att han kallar abboten i lundaklostret, Johannes, för *coabbas noster*, min med-abbot, alltså betoning av rangmässig paritet mellan sig själv som abbot i ett augustinkloster och Johannes som abbot i ett premonstratenserkloster. Här förmärks givetvis inte den ton av broderlig närhet, som man kan iaktta i de till klostren riktade breven. Det är en disciplinarfråga det rör sig om, en kyrkoman skall bringas att ingripa i sin ämbetssfär, när missförhållanden uppstått, och appellen till en gemensam livsform i klosterlivet ligger mera i bakgrunden.

De sista breven, de till biskopen i Börglum och det till abboten i

---

[17] N. Backmund, *Monasticon Præmonstratense* I (1949), 269 med avtryck av en stor del av brevet efter *Diplomatarium Suecanum* I, 114.

Prémontré, är varandra närstående i innehåll, bara i tonen och i relationens intimitet olikartade. De är i varje fall båda – om breven nr. 41 och 66 är dupletter – var på sitt sätt unika i brevsamlingen i avseende på relationsförhållandet mellan brevskrivaren och mottagaren och arten av problem som behandlas. Brev nr. 50 har närmast paralleller i andra brev till biskopar och påve.

Ovärderligt som jämförelse med de nu nämnda breven till klosterliga mottagare är nr. 36 till abboten i Nästved St. Peders kloster. Abbot Wilhelm har från ordenssynpunkt ingenting annat än klosterlivet i allmänhet gemensamt med detta icke reformerade benediktinkloster, som intog en stark ställning i det feodala samfundet och innehade Nästved köpstad som förläning av kungamakten[18].

I detta korta brevmeddelande lovordar abbot Wilhelm i mer ämbetsmässiga ordalag benediktinabboten för att han äntligen gripit sig an med reform av ett kloster, vars »utspridda stank steg upp i alla de omkringboendes näsborrar», som texten lyder. Abbot Wilhelms lovord är mycket behärskade, det är kanhända bara ett litet utdrag ur det ursprungliga brevet han meddelar; texten slutar bara med erkännande att benediktinabboten nu äntligen satt yxan till trädets rot. Det hela är återhållsamt, och slutsatsen av det lilla brevmeddelandet blir ganska betydelsefull: abbot Wilhelm har ingen bred gemensam basis att appellera till, när han vänder sig till ett av de icke-reformerade klostren, ett av de kloster som inte var bärare av den gregorianska reformen, sådan abbot Wilhelm kände och företrädde den. Också detta lilla brev är unikt i brevsamlingen, i vad avser ton och graden av distans till mottagaren.

Till sist framträder abbot Wilhelm i ytterligare en schattering i sina fyra bevarade brev om reformen i St. Mikael's benediktinkloster i Slesvig, som blev till Guldhof's kloster. Brev nr. 11 är ett rent juridiskt dokument, i vilket biskopen av Ribe och abboten av Ebelholt i påvligt uppdrag avkunnar dom över vissa frågor i samband med de »vita munkarnas», alltså cisterciensernas, övertagande av St. Mikael's kloster och dess egendomar. Inga förmaningar eller varningar riktas till munkarna själva; det brev abbot Wilhelm tydligen skrivit direkt till dem, vari stämningen att inställa sig inför kyrklig domstol meddelades dem, hör tyvärr till de icke avskrivna. De tre breven adresserade till påven ger utomordentliga

---

[18] Jfr. *Diplomatarium danicum* 2. R., 2. B. nr. 153, benediktinernas tillstånd för franciskanerna att bosätta sig i staden.

inblickar i abbot Wilhelms syn på innebörden i reformrörelsen bland munkarna och kampen mellan de »svarta» och de »vita» eller »grå» munkarna, alltså mellan de icke-reformerade benediktinerna och deras reformkolleger cistercienserna. Han sparar inte på hårda ord över de kvarlevande benediktinernas dåliga levnadsvandel, och uttrycken skiljer sig inte i kvalitet särskilt mycket från dem som cistercienserna i sin grundningskrönika senare använde om sina föregångare på platsen och deras livsföring [19]. Härefter har uppenbarligen abbot Wilhelm som anhängare av en strikt observans varit samma andas barn som cistercienserna. Någon förståelse för benediktinernas läge kommer inte till uttryck; förhållandet ses juridiskt: benediktinerna har förverkat sin rätt till klostret som följd av sitt levnadssätt, och i nr. 48 används samma uttryck om dem som om det kloster abboten i Nästved börjat reformera.

Dessa brev försvarar sin plats i brevsamlingen som uttryck för abbot Wilhelms inställning till klosterreformen i tiden, den reformrörelse som i sista hand lett till att han själv en gång över huvud taget blev kallad till Danmark och började reformera augustinkorherreklostret på Eskilsö. Det är inte avgörande, om ett av dem, som Norvin hävdar, är »en evident Fiction, hverken officielt eller privat Brev». Som källa till vår kunskap om abbot Wilhelm är det lika värdefullt som de andra breven, helt enkelt därför att det av sin författare utvalts för att bli med i en brevsamling som skulle läsas som litterärt verk. De tre breven till »påven» kompletterar varandra, vare sig de faktiskt sänts eller ej, och till vem de än varit riktade från början.

Vi kan sammanfatta. Klosterbreven i abbot Wilhelms brevsamling ger genom ett noggrant urval ur en säkert större brevmassa ett spektrum över abbot Wilhelms insats som klosterreformator och understödjare av klosterlig livsordning. Detta spektrum omfattar möjligen inte alla sidor av hans verksamhet på detta fält. Men urvalet ger sannolikt kunskap om de av sina relationer abboten själv ville framställa för sina läsare som exemplariska. Man kan måhända gruppera dem på följande sätt:

- 1) faderligt förhållande till dotterkloster
- 2) broderligt förhållande till kloster av samma orden

---

[19] *Scriptores minores historiae Danicae medii ævi* 2 (1922), 146–151.

- 3) broderligt förhållande till de benediktinska reformklostren, cistercienserna
- 4) nära förhållande till den andra reformerade augustinkorherreföreelsen, premonstratenserna
- 5) distanserat förhållande till icke-reformerade benediktiner, även när de gör en insats för en moderat reform
- 6) skarpt ingripande inför högre auktoriteter gentemot oordning inom det reformerade klosterväsendet och gentemot de icke-reformerade munkarnas oordnade livsföring

Vid behandlingen av abbot Wilhelms brevsamling som källa är detta slags resultat det första och väsentligaste historiska resultatet, om man begränsar sig till klosterbrev. Övriga slutsatser rörande historiska förhållanden, som framgår av breven ensamma utan avseende på deras roll i brevsamlingen, är intressanta men sporadiska biprodukter av den historiska forskningsprocessen. Ett medeltida källmaterial bör icke lämnas obearbetet, när det kan ge ifrån sig förstahandsresultat. Det bör inte samtidigt kvarstå som en slags museal skattekista, som det gäller att dra fram en eller annan anekdotisk upplysning om ett eller annat kloster ur. Källan är för god och den historiefetenskapliga forskningsprocessen alltför viktig för att man skall lämna sådant källmaterial outnyttjat på det sätt som hittills skett.

Genom undersökningen av abbot Wilhelms klosterbrev aktualiseras alltså vissa metodiska spørsmål. Den elementära förberedande undersökningen av källans struktur utifrån dens egna förutsättningar, bortsett från allt vad andra källor har att bidra med, är i historieforskningen ofta försummad. Detta har givit upphov till onödigt långgrandiga diskussioner om sakfrågor på ett stadium av den källkritiska bearbetningen, där sådana frågor ännu inte borde ha fått stå på dagordningen. Först efter avslutad granskning av en källas strukturella förhållanden, utvunnen genom iakttagelse och gruppering av dess enskilda element, har man rätt att gå vidare till detaljfrågor rörande bestämda historiska sakförhållanden som ligger längre bort från källans uppkomstsituation och tillkomstavsikt.

Klarläggandet av en källas *tendens* är *del* av denna strukturundersökning. Men arbetet är dåligt utfört, om klarläggandet av tendensen leder forskaren till att försöka bortoperera tendensen i den fortsatta undersökningen, alltså till att försöka utnyttja källans upplysningar *trots* eller *vid sidan av* den tendens, i vilken de byggts

in. De goda historiska forskningsresultaten präglas tvärtom av att källans tendens används som viktigt led i den fortsatta undersökningen, och denna då inte *exkluderar* tendensen, utan tvärtom *inkluderar* den. Att arbeta med en källa under bortseende från dess tendens är jämförbart med att betrakta en människa under största möjliga bortseende från hans kön. Det syns vara lika oklokt att företa sistnämnda operation vid en bedömning av människors handlande, som det är att försöka betrakta en historisk källa under bortseende från dess tendens. Men tendensen är del av ett större helt, som kan sammanfattas under beteckningen källans inre strukturförhållanden. Dessa kan ej utvinnas genom jämförelse med andra källor, utan genom jämförelse mellan en källas enskilda delar och dessas proportioner i förhållande till varandra. På så sätt är utgångspunkten given för en alltid erforderlig *helhetsbetraktelse* av historiskt källmaterial [20].

## R É S U M É

Les monastères dans les lettres de Guillaume d'Ebelholt.

La collection de lettres écrites par l'abbé augustin d'Ebelholt, Saint Guillaume (mort en 1202), rédigée et introduite par le même abbé, contient, entre autres, un petit nombre de lettres adressées à des supérieurs religieux ou qui concernent la réforme monastique. En 1933 Willim Norvin a étudié la collection, mais sans se rendre compte des principes de rédaction mêmes de l'abbé. Sans doute, les lettres monastiques font partie d'un plus grand nombre de lettres de l'abbé sur la même matière; cependant les présentes lettres doivent être celles que l'abbé a considéré exemplaires. Elles font apparaître différents degrés d'amitié et de relations fraternelles ou de distance entre l'abbé et son interlocuteur. On peut y distinguer des lettres à un abbé voisin cistercien, une lettres à une fondation filiale d'Ebelholt, d'autres aux augustins réformés et aux premonstrés. Une lettre, d'un ton différent, est adressée à un abbé bénédictin non réformé, quatre lettres sont consacrées à la réforme monastique dans l'abbaye bénédictine de St.-Michel à Slesvig. Seule une analyse de la collection entière considérée comme une seule source, et non pas analyse des lettres isolément, nous fait entrer dans la complexité des buts et des moyens de réforme monastique propres à l'abbé Guillaume.

---

[20] Jfr. P. Renvall, De historiska slutledningarnas helhetskaraktär, *Historisk metode i forskning og undervisning*, Foredrag holdt på den nordiske fagkonference om historisk metodelære i Aarhus 20.-24. juni 1965, Jysk Selskab for Historie (Århus 1966-67), 50-60.